

Araştırma Makalesi
Research Article

Yrd. Doç. Dr. Cevriye DEMİR GÜNEŞ

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara-Türkiye.
cevriyedemirgun@hotmail.com

Michel Foucault'da Söylem ve İktidar

Özet

Felsefesini, sorunsallaştırma üzerinden kurgulayan ve bunu bir sistemin söylemi haline gelmeden yapmaya çalışan Foucault için önemli olan, söylem ve söylemi meydana getiren birliklerin anlaşılmasıdır. Süreksiz olmasına rağmen, süreklilik gösteren bir süreç gibi algılanan söylem yasak, akıllılık - delilik, doğru-yanlış karşıtlığı gibi dışlama usulleri üzerinden anlaşılmalıdır. Bu noktada bir entelektüelin rolü de, söylem ve söylem birliklerine ilişkin reçeteler sunmak değil, sadece zihinlerde alışkanlığa dönüşen bir takım düşünme tarzlarını yerle bir edip, genel kabulleri kuşku hale getirerek onları sorunsallaştırmak ve değerlendirmek olmalıdır.

Çalışma iki başlıktan oluşmaktadır, ilk bölüm söylem ve söylemin doğasına, ikinci bölüm ise söylemin iktidar ile olan ilişkisine ayrılmıştır. Çalışmaya Foucault'nun Collège de France'ta yaptığı açılış konuşmasındaki söylemin dışında kalma arzusu ve bunu gerçekleştiremeyecek olmanın kaygısı kaynaklık etmiştir.

Anahtar Terimler

Foucault, Söylem, İktidar, Yasak, Delilik, Hapsetme.

Söylem ve Doğası

Söylem, Foucault felsefesinin metodolojik anlamda hem arkeolojik hem de soybilimsel dönemleri içinde ele alınıp sorunsallaştırılan bir kavramdır. Foucault'nun “Collège de France” da yaptığı “Söylemin Düzeni” adlı açılış konuşması¹, söyleme ilişkin fikirlerinin özeti niteliğindedir:

“Bugün yapmak zorunda olduğum konuşmada ve burada belki de yıllar boyunca yapmak zorunda kalacağım konuşmalarda, hiç kimseye sezdirmeden eriyip gitmeyi dilerdim. Söze başlamaktansa sözün beni sarıp sarmalaması ve beni her türlü olası başlangıcın çok ötesine taşınmasını isterdim. Konuşacağım sırada, kimliği bulunmayan bir sesin benden epey önce söze başlamış olduğunu fark edivermek ne hoş olurdu: O zaman sözcükleri bağlamak, cümleyi sürdürmek, sanki bir an için askıda tutarak bana işaret etmişcesine yarattığı boşlukların arasına hiç kimsenin fazlaca dikkatini çekmeksizin yerleşivermek yeterdi bana. Böylece başlangıç olmayacaktı ve söylemin kendisinden kaynaklandığı kişi olacak yerde, onun uzayıp gidişinin rastlantisallığında zayıf bir boşluk, olası eriyişindeki bitiş noktası olacaktım. Benim arkamda (çok önceden söze başlamış, söyleyeceğim şeyleri önceden söylemiş) bir sesin şöyle demesini isterdim: “sürdürmek gerek, ben sürdürüyorum, sürdürmek gerek, sözcükler olduğu sürece onları söylemek gerek, beni buluncaya, beni söyleyinceye dek, onları söylemek gerek – tuhaf çaba, tuhaf hata, sürdürmek gerek, belki de çoktan oldu, belki de çoktan söylediler bana söyleyeceklerini, belki beni öykümün eşliğine dek, öyküme açılan kapının eşliğine dek taşıdılar, eğer kapı açılırsa şaşardım” (Foucault 1993:9).

Foucault pek çok kişide benzer bir şekilde, bir şeye başlamak zorunda kalmamak arzusunun olduğunu ya da oyuna başlar başlamaz, söylemin öte yanında kalmak isteği olduğunu anımsatmaktadır bize. Birçok kimsenin sahip olduğu “söylemin dışında kalma arzusunun” gerekçesini ise, iktidarı elinde tutan ve söylemi belirleyen kurumların alaycı ve bir o kadar da ayinselleştirici tutumlarının eleştirisiyle özdeşleştirmektedir. Bu bağlamda Foucault, arzu söyleminin kuşkulu düzenine, kendiliğinden girmek zorunda olmanın, onunla kapışmak zorunda kalmanın ötesinde, hiç değilse söylemin kendisini sarıp sarmalamasını tercih edeceğini dile getirmektedir. O, böylesi bir kaçınılmaz durumdan sorumlu tutulmak istememekte ve dışarıda kalmak istemektedir. Çünkü kurum ona “başlamaktan korkman gereksiz; biz hepimiz, söylemin yararlı düzeni içinde yer aldığını sana göstermek için buradayız; uzun zamandan beri ortaya çıkışının kullandığını göstermek için; ona onu onurlandıran ama elini kolunu da bağlayan bir yerin ayrıldığını da göstermek için ve de kazara bir güce sahip olursa, bunun aslında bizden yalnızca bizden kaynaklanacağını göstermek için” cevabını vermektedir (a.e., 10).

Genel itibarıyla farklı alanlara ait olabilen, ancak yine de her şeye rağmen ortak çalışma kurallarına uyan bir ifadeler birliğini gösteren söylem, Foucault'nun Collège de France'da yaptığı konuşmanın başlığından da anlaşıldığı üzere, yapısalcı “dil- söz” karşıtlığı aşılarak, “söylemin düzeni” olarak ele alınmıştır (Revel 2012: 114-115). Sözü

¹ Michel Foucault'nun Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü başkanı iken 12 Nisan 1970'de yaptığı açılış konuşması.

edilen konuşmada Foucault, söyleme ilişkin temel varsayımını ve endişelerini dile getirmiştir.

Foucault'ya göre söylem tek başına değil, birlik halinde ve üretimi ile birlikte çözümlenebilir hâle gelmektedir. Söylemin anlaşılır kılınması ise söylemi üreten, çeşitlendiren ve sürekli hale getiren iktidar ve kurumlar aracılığıyla mümkün olmaktadır. Ona göre söylem, “görevi onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, belirsiz olagelişini dizginlemek, ağır korkulu maddiliğini savuşturmak olan bir takım yollarla, hem denetlenmiş, hem ayıklanmış, hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır” (Foucault 1993: 9-10). Benzer şekilde denetleme mekanizmalarından olan hastanelerde delilerin kapatılma nedenleri üzerine araştırma yapan bilim adamları, olumsuz olarak karşıladıkları kapatmalara, bunun bir cezalandırma olduğu yönündeki tespitleri ve çıkışlarına rağmen, hapsedmeyi meşrulaştırmış, yaygınlaştırmış ve aynı şekilde olmasa da yeni kapatma mekânlarının üretilmesine neden olmuşlardır (a.e., 12)

Foucault'ya göre söylem “dışlama (denetleme) usulleri” ile üretilmektedir. Bunlardan ilki “yasak”tır. Yasak, genel itibarıyla herkesin her şeyi konuşma hakkına sahip olmadığı durumlara işaret etmektedir. Yasak nesnenin tabuluğuna, koşuldaki ayinselliğe, konuşan öznenin ayrıcalıklılığa ya da salt kendine özgü bir hakka sahip olmaması anlamına da gelmektedir. Yasaklar kendilerini, çoğaldıkları cinsellik ve politika alanlarında göstermektedirler. Karşı karşıya kalınan yasaklar söylemin arzu ve iktidar ile olan ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü söylem sadece arzuyu ortaya koyan ya da gizleyen değil, aynı zamanda arzunun nesnesi de olabilen şeydir. Söylem kavgaları, baskı sistemlerini açıklayan şey değil, onun için, onun aracılığıyla ele geçirilmek istenen erktir de (a.e., 11).

Toplumda görülen bir başka dışlama ilkesi ise bir paylaşım ve aynı zamanda bir kovuşa işaret eden “akıllılık - delilik” karşıtlığıdır. Foucault delinin Ortaçağ'da olduğu gibi söylemi diğer insanlarınki gibi yayılmaya imkân bulamayan, söyledikleri bir hiç ya da söylenmemiş sayılan, bunun yanı sıra doğruluğu ve önemi olmayan, adalet önünde kayda değer görülme hatta kilisede dahi özün biçim değiştirmesi ve kutsal ekmeği bedene dönüştürmeye yetmeyen olarak görüldüğünü hatırlatmaktadır. Tüm bunların beraberinde deliye tuhaf bir şekilde Ortaçağ'da, her türden söyleme karşıt bir şekilde gizli bir hakikati bildirme, gelecekte haber verme gibi güçler de yakıştırılmıştır. Ona göre asırlardır Avrupa'da deli, söyledikleri ya hiç işitilmeyen ya da işitildiğinde hakikatin sesiymiş gibi algılanan olmuştur. Dolayısıyla kaçınılmaz bir şekilde deli, söylemi her ne koşulda olursa olsun ortada olmayan olarak görülmüştür (a.e., 11-12).

Foucault XVIII. yüzyılın sonuna dek bir söylem olarak ortaya çıkmayan, sadece tiyatro sahnesinde kendilerine “maskeli hakikat” rolünün verildiği kimseler olan delilere ve deliliğe -günümüzdeki onca yeni farkındalıklara ve algılara rağmen- ilişkin algının değişmediği kanaatindedir. Zira ona göre, eğer delinin söylediklerini kavramak için hâlâ aynı bilme zırhlarını kullanıyorsak, oluşturulan yeni kurumlar ve daha başka yollar aracılığıyla deliliği sürdürmekten kaçınıyoruz demektir. Foucault'ya göre şayet “canavarları iyileştirmek için aklın sessizliği gerekiyorsa, sessizliğin teyakuz halinde bulunması yeter ve paylaşım da bu yolla varlığını sürdürür” (a.e., 12). Dolayısıyla aklın sessizliği de deliliğin paylaşımını sürdürme noktasında bir başka yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü dışlama ilkesi ise “doğru-yanlış karşıtlığı” ya da doğruluk istencidir. Bu, bilme istencimizi yönlendiren, değiştirilebilir olan, kurumsal olarak baskıcı, tarihi sistem türünden bir dışlama sistemidir (a.e., 12, 13). Bu karşıtlık, bir söylem içinde ve bir önerme düzeyinde ele alındığında, doğru ile yanlış arasındaki paylaşımın ne keyfi ne değiştirilebilir olduğu, ne de kurumsal ve şiddete dayalı olduğu görülmektedir. Foucault’ya göre bilme istenci ve onu yönlendiren paylaşım tipi değiştirilebilen, kurumsal olarak baskıcı bir dışlama sistemi olduğuna işaret etmektedir. Doğru söylem, karşısında saygı ve dehşet duyulan, hüküm sürdüğü için uyulması gereken, adaleti bildiren ve herkesin payını dağıtan bir söylemdir. Zaman ilerledikçe, en yüce doğruluk artık söylemin iktidarından çıkmakta, etkin ve adil sözceleme eyleminden, sözcelemin kendisine, anlamına, biçimine, nesnesine, başvuru kaynağıyla olan ilişkisine doğru yer değiştirmektedir. Dolayısıyla doğru söylem, artık iktidarın işleyişine bağlı olan söylem değildir. 16.yüzyılın sonu ve 17.yüzyılın başları itibariyle artık, güncel içeriklerin önüne geçen, gözlemlenebilir, ölçülebilir, sınıflandırılabilir nesnelerin tasarımlarını çizen bir bilme istenci söz konusu olmaktadır. Bu istenç, bilen özneyi belirli bir duruma, bakışa ve işleve zorlamakta ve bilgiler doğrulanabilirlik veya yararlılık konusunda, yayılmak zorunda kaldığı teknik düzeyin istencinin buyruğuna bağlı olmaktadır. Dolayısıyla Foucault’ya göre doğruluk istencinin kurumsal bir taşıyıcı aracılığıyla, diğer söylemler üzerinde bir tür basınç, baskı gücü uygulama eğilimi taşıdığı aşikârdır (a.e.,13-14).

Foucault, 1954-1988 yılları arasındaki fikirlerini kapsayan “Özne ve İktidar” adlı eserinde amacının, “insanların kendi kültürlerinde özneye dönüştürülme kipliklerinin tarihini oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Sözü edilen kiplerin üç farklı görünümü vardır. İlkinde özne kendini, pratik alanda konuşan, üreten, emek harcayan olarak, ikincisinde kendi içinde ya da başkalarından ayrılmasına işaret eden deli-akıllı, hasta-sağlıklı ayırımı türünden, sonuncusunda ise tıpkı kendini cinsellik öznesi olarak tanımayı öğrenmede olduğu gibi bir nesneleşme sürecinde göstermektedir. Dolayısıyla kendi deyimiyle Foucault’nun araştırmalarının genel teması iktidar değil, öznedir. İktidar önemlidir ancak sadece öznenin ilişki alanları söz konusu edildiğinde bir öneme sahiptir. Zira insan, hem öznenin üretim ve anlamlandırma ilişkilerine hem de karmaşık nitelikte olan iktidar ilişkileri alanına girmektedir (Foucault 2011a: 58).

Foucault röportajlarında, eserlerinde doğrudan bir reçete vermek yerine temel sorunları gösterdiğini veya kendi deyimiyle “sorunsallaştırmayı” önemsedğini ifade etmektedir.

“*Deliliğin Tarihi*”nden bu yana yapmış olduğum bütün çalışmalarına ortak bir biçim veren nosyon, zamanında yeterince tanımlayamamış olsam da *sorunsallaştırma* nosyonudur. Sorunsallaştırma, ne önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi anlamına gelir ne de söylem yoluyla var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına. Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlaki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel olan ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür” (a.e., 85,86).

Foucault’da söylem, “düşünen, bilen, konuşan öznenin kendini görkemli bir biçimde ortaya çıkarışı olarak değil, tersine öznenin dağılımının ve kendisiyle süreksizliğinin belirlenebileceği bir bütün” olarak görülür. Ona göre “söylem birbirinden ayrı bir mevkiler ağının yayıldığı mekândır” (Keskin, 1999: 18). Dolayısıyla

öznenin konumu, bilgi alanları ya da bilgi nesnesi kümeleriyle girilebilecek potansiyel ilişkiler alanına bağlı olarak belirlenmektedir. Özne olarak doldurulacak konum ise söylemsel ilişkiler ağı tarafından belirlenen konuşan özne, dinleyen özne, soru soran özne, gözlemleyen özne konumlarıdır (a.e., 19).

Söylem kendini birlik olarak gösterir ancak bu birlik fikrini dışarıda bırakmak gerekmektedir, birliği dışarıda bırakmanın ise birkaç yolu mevcuttur. Bunlardan ilki, “süreklilik” temasını işleyen kavramlar oyunundan kurtulmaktır. Çünkü onlar işlevleri açık olmalarına rağmen sağlam kavramsal yapılara sahip değildirlir. Örneğin “gelenek kavramı hem ardışık hem aynı fenomenlerin birliğine belirli zamansal statü vererek, tarihin kendilik biçiminin içinde kayboluşunu yeniden düşünmeye olanak verir ve sürekliliğin derinliklerindeki yenilikleri de ayırt eder” (Foucault 2011b: 34). Bunun yanı sıra “gelişme”, “evrim”, “zihniyet ya da akıl” kavramları da sürekliliği, ardışıklığı ve boyun eğdirmeyi olanaklı kılan kavramlardandır. İkinci olarak söylemin birliği, “kitap” ve “eser”de olduğu gibi, “kendini dolaysızca dayatan birliklerin askıya alınmasını gerektirir. Dolayısıyla Foucault’ya göre yapıt, hiçbir zaman bir birlik olarak düşünülmemelidir (a.e., 35). Söylemde sürekliliği devre dışı bırakmanın üçüncü yolu ise, söylemin düzeni içinde baskının gerçek bir olaydan ayırt edilmesinin imkânsızlığı ve her görünen başlangıcın ötesinde kendisini tam olarak yakalayamayacağımız kadar gizli bir ilk kaynağın var olması isteğinin terk edilmesi gerekliliğidir (a.e., 37). Foucault birlik fikrini dışarıda bırakarak, kendileriyle insanların söylemlerini birbirine bağlama alışkanlığına sahip oldukları biçim ve belirsiz güçlerin dışarı atarak, onları belirsizliklerinden kurtarmanın mümkün olacağını savunmuştur.

Foucault için söylem, gizli ve belirsiz bir şekilde baskı üretir ve kendini hiçbir zaman açığa vurmaz. Bu baskı söylenmeyen zoraki varlığının baskısıdır. “Ortadaki söylem, sonunda onun söylemediği şeyin zoraki varlığı olacak ve bu söylem dışı söylenen her şeyi içerden kemiren bir ayak olacaktır. Tek bir söylemin sürekliliği değil, bilakis her dönemim her iktidarın kendisini koruyan, üreten ve sınırlayıp kapatan bir söylemi vardır. Ancak sürekli devam ettirilmiş bir yokluk oyunu içinde kendinde gizli varlığını teminat altına almış olan söylemin, sonsuz sürekliliği temasından vazgeçilmeli ve söylem makam oyununun içinde ele alınmalıdır (a.e., 38). Temele konulmaması gereken köken sürekli değiştiği için söylem, köken gibi de incelenmelidir. Foucault söylemin kökenine “kazi” yöntemiyle ulaşılabileceğini ve bu yöntem ile söylemler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını ortaya çıkarılacağını öne sürmüştür.

Söylemsel birlikleri, dilbilimsel sistemde de görebileceğimizi belirten Foucault’ya göre, birbirinden kopuk olaylar zinciri dil aracılığıyla çözümlenebilmektedir. Zira bir dilbilimsel sistem, ancak bir ifadeler birliği ya da bir söylem olguları koleksiyonu kullanmak suretiyle gerçekleştirilebilmektedir. Dil, daima mümkün ifadeler için bir sistem oluşturmaktadır ve bu sınırsız bir başarıya izin veren sınırlı bir kurallar bütününe işaret etmektedir (a.e., 46). O halde Foucault’ya göre sürekli birlikler olarak algıladığımız söylemsel öğelerdeki mevcut süreksizlikleri dil aracılığıyla ortaya çıkarmak olası olmaktadır. Çünkü dil, sürekli olmayan söylemsel öğeleri bize sürekli birliklermiş gibi gösterebilmektedir.

Foucault, söylemlerin kökenine inme nedeninin, “kopuk olayların ortaya çıktığı alanı, saflığı içinde göstermek, onu hiçbir şeyin üstesinden gelemeyeceği bir yalnızlığın

içine yeniden yerleştirmeye girişmek, onu yeniden kendi üzerine kapatmak değil, kendisindeki ilişki oyunlarını betimlemek için kendini serbest bırakmak” olduğunu belirtmektedir (a.e., 44). Bu bağlamda onun için, dilsel birlikler içinde kendini açığa vuran söylemin ifade ile olan ilişkisi önemli olmaktadır. Zira “birbirlerinin farklı biçimlerinin içinde, zamanın içine dağılmış halde bulunan ifadeler eğer bir ve aynı nesneye bağlı iseler bir birlik oluşturmaktadırlar. Delilik buna örnek olarak gösterilmektedir, çünkü orada psikopatolojiye ait ifadelerin tümü, bireysel ya da sosyal tecrübenin içinde farklı biçimlerde kendini gösteren “delilik” nesnesine uygun düşüyor gibi görünmektedir” (a.e., 46).

Foucault'da en temel çözümleme biçimi olan söylem, ifadelerin doğru ya da yanlış olduğunun tespitine imkân veren kuralların neler olduğunu da araştırır. Kurallar belirgin bir şekilde ortaya çıktığında ise artık söylem ya da söylemsel oluşumlarla karşı karşıya olunur. Bu oluşumlar, kurumlardan, mimari biçimlerden, düzenleyici kararlardan, yasalardan, bilimsel felsefi ve ahlaki önermelerden, yani söylenenlerden oluşan heterojen bir toplamdır ibarettir. Söylem, mantıksal tutarlılığa dayalı bir düşünme şeklinin yazılı ya da sözlü olarak dile getirilişi, bir sistemin, bilimsel konuşmaların ve yazıların tümüdür. İfade birliklerinden ibaret olan söylemsel oluşumlar, cümle düzeyinde dilbilgisiyle, önerme düzeyinde mantıksal bağlarla, anlatım düzeyinde psikolojik bağlarla değil, ifadeler düzeyinde birbirine bağlı sözel edimler bütünüyle ilgilidir (Urhan 2000: 19-21).

Foucault'ya göre, görünenin bilinmesi, ifade birlikleri yani söyleme dönüştürme birlikleri üzerinden yapıldığından, görünen ile söylenenin aralarında birbirine egemen olma eğilimi vardır. Ancak mahiyetleri bakımından birbirlerinden ayrı olan ve söylemsel oluşumda birlikte yer alan nesne ve ifade kavramı arasında ilişki değil, ilişkisizlik söz konusudur (Urhan 2010: 14). Bunun için en iyi örnek ise yine deliliktir. Foucault'ya göre delilik bize, nesnenin birliğini, ifadenin bütününe belirlemeyi ve onlar arasındaki hem betimlenebilir hem de sürekli olan bir ilişkiyi oluşturma olanağını vermez” (Foucault 2011b: 46). Çünkü Foucault'da, nesnenin bütünlüğü ifadenin bütünlüğünü göstermez, burada önemli olan nesne ve ifade arasındaki bütünlük ya da aynılık değil, ikisi arasındaki bağıntı ve bağıntının şeklidir. Dolayısıyla nesne ve ifade arasındaki ilişkisizlik süreksizliğe dayalı bir ilişkidir. Zira ona göre, delilik nesnesinden hareketle onun hakkında söylenen şeyleri istemek ve ifadelerin tümünün nesneye ait olmaktan, onları muhafaza etmekten uzak olduklarına iddia etmek de yanlıştır (a.e., 47-48). Sonuç itibarıyla nesnelere söylem için gereklidir ama tek koşul değildir ve söylem nesnelere çokluğuna indirgenemez.

Söylemsel oluşumları ortaya çıkarıp betimlediği eseri “Bilginin Arkeolojisi”nde Foucault, nesnenin oluşum koşullarının, söylemin oluşumunun şartı olduğunu ileri sürmektedir. Bir söylem nesnesinin ortaya çıkabilmesi için gereken şartlar, tarihsel, nesnelere olan benzerlik, yakınlık, uzaklık, farklılık ve dönüşüm ilkelerinin gerçekleştirilmesidir. Nesne karmaşık ilişkiler demetinin olumlu koşulları altında var olmaktadır. Bu ilişkiler ise kurumlar, ekonomik ve sosyal süreçler, davranış biçimleri, ilke sistemleri, teknikler, sınıflama tipleri, belirginleştirme biçimleri arasında gerçekleşmekte ve nesnede bulunmamakta; ancak nesnenin çözümlemesi yapıldığında görülen ilişkilere işaret etmektedirler. Söz konusu ilişkiler, nesnenin iç yapısını tanımlamamakta; fakat ortaya çıkmak, başka nesnelere yanında yer almak, onlara göre

kurulmak, ayrımın indirgenmezliğini ve muhtemelen onun ayrıışıklığını belirlemek, kısacası bir dışsallık alanı içerisine yerleştirilmek olanağını ona veren şeyi tanımlamaktadırlar (a.e., 60,61).

Foucault'ya göre "birincil" kabul edilen bu ilişkiler, söylemden ve söylem nesnesinden bağımsız olarak kurumlar, teknikler ve sosyal biçimler şeklinde betimlenebilen ilişkilerden ayrılırlar. Foucault nesne ve söyleme dair ilişkileri birincil ya da gerçek ilişkiler, ikincil ya da düşünsel ilişkiler ve söylemsel (discursif) ilişkiler olarak üçe ayırır (a.e., 61). Bu ayrımlar göstermektedir ki, söylemsel ilişkileri, kavram ya da sözcükleri birbirine bağlayan cümle ya da önermeler arasında tündengelimsel (dedüktif) ya da retorik bir yapıyı gerçekleştiren ilişkiler olarak görmek mümkün değildir. Söylemsel ilişkiler, söylemi sınırlayacak ya da ona bazı biçimler kabul ettirecek olan söylemin dışında, onun sınırındaki ilişkilerdir. Bu ilişkiler söylemin dilini ya da dilin gelişimini sağlayan koşullara değil, fakat bir pratik olarak söylemi belirginleştiren ilişkilere işaret etmektedirler (a.e., 61,62).

Söylem -İktidar İlişkisi

Foucault'da söylem, teorik bir oluşum olduğu kadar, düzenlenmiş toplumsal bir pratik olarak da ele alındığından, bilgiyi olduğu kadar iktidarı da ilgilendirmekte ve hem bilgiyi hem de iktidarı üretmektedir. İktidar söylem aracılığıyla ele geçirilmek istenen güçtür. Söylem sahibi bir kimse, delideki gibi söylemi iktidarla hiç buluşmamış olan değil; aksine söylemini üretip yaygınlaştıran iktidarın sahibidir.

Özne de iktidar ile ilişkilidir ve özneye atfedilen çeşitli anlamlar, iktidarın çeşitlerine işaret etmektedir. İktidar, öznenin kendisi hakkındaki hakikatini dillendirmede ve bunun nasıl olduğunun kavranmasında bir çözümleme unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Foucault'da insanın kendisi hakkındaki hakikat, kendisine kısmen zorla uygulanan ve bizim de başkaları üzerinde zorla uyguladığımız iktidar ilişkilerinden geçerek bir özne olarak oluşturulmasına işaret etmektedir.

Foucault özneyi, birine kontrol ve bağımlılık yoluyla tabi olan ve kendi kimliğiyle bir bilinç ya da ben bilgisi yoluyla kurulan bağlar olarak görmektedir. Bu bakış açısı her iki anlamda da boyun eğdiren ve boyunduruk altına alan bir iktidar şeklini telkin etmektedir. İktidar sadece kendi çıkarlarını hayata geçirmek için bir aktörler kümesi tarafından sahip olunan bir şey değil, bir etkileşim tarzıdır. Bu nedenle Foucault'ya göre iktidardan çok, iktidar ilişkileri üzerinde durulmalıdır (West 1998: 235-237).

Foucault'ya göre iktidar, işleyişi bakımından sadece bireysel ya da kolektif taraflar arasındaki bir ilişki değil; bazılarının başkaları üzerindeki eylem kipi olarak da görülmelidir. İktidar edimde vardır ve rıza göstermeyle hiçbir ilişkisi yoktur. Çünkü iktidar ilişkisi doğrudan, aracısız bir şekilde başkaları üzerinde değil, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipidir. İktidar eyleyen öznelere davranışlarında kışkırtma, teşvik, sınırlama, kolaylaştırma, zorlaştırma gibi etkilere sahiptir, yani iktidar başka eylemler üzerindeki bir eylemler kümesi olarak vardır. İktidarın uygulanması başkalarının eylemleri üzerinden olduğu için, özgürlük kavramı iktidar içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Foucault iktidarın sadece "özgür öznelere"

üzerinde ve yalnızca onlar “özgür” oldukları sürece uygulanabileceğini dile getirmektedir. Ona göre aralarındaki dışlayıcı ilişki göz önüne alındığında iktidar ile özgürlüğün karşılaşmalarından değil, aralarındaki zorunlu koşuldan, yani özgürlüğün iktidarın uygulanmasının ön koşulu olduğundan söz edilmelidir. Zira iktidarın özünü, istencin boyun eğmeyişi ve özgürlüğün inadı oluşturmaktadır (Foucault 2, 2011: 72-76).

Foucault eyleme dayanan iktidar ilişkisinde özgürlüğü, iktidar ile karşılığı açısından değil, birbirlerini gerektirici ve birbirilerinden ayıramaz oluşları açısından ele almaktadır. Bu da onun iktidarı sadece baskıcı değil, üretici bir rolle tanıştırdığı ve direnmeyi iktidarın dışına değil içine yerleştirdiği anlamına gelmektedir (Revel 2012: 83). Öte taraftan iktidar, Foucault açısından çözülmesi gereken önemli bir kavram olmasına rağmen, yine de her şeyin kendisiyle açıklanacağı bir ilke olarak görülmemiştir (Foucault 2004: 156).

Foucault için hapisaneler, birey üzerinde onu geliştirmek ve kurtarmak adına uygulanan bir iktidar biçimine işaret etmektedir. Hapishane adeta iktidar ekonomisinin aleti konumundadır (2000: 439). Suçluluk, disiplin ve ceza kavramları da hapishane bünyesinde üretilmekte ve açığa çıkmaktadırlar. Hapishaneler suçluluğu azaltmak yerine, denetlenen suçluluğu üretmekte, imal etmekte ve suçluyu patolojik bir özne haline getirmektedir. Böylece suçluluk, iktidar elinde gözetim aracına dönüşmüş ve suçlular aracılığıyla toplumsal alanın tümünün denetlenmesi sağlanmıştır. Foucault'ya göre yargıçlar ne derse desin ceza aygıtı, suçluluk ile polisi birbirine bağlamayı hedefleyen bir denetim aygıtının talebine cevap vermek için kurulmuştur (a.e., 401-409).

Foucault kliniklerde (akıl hastaneleri) denetim mekanizması olarak çalışan güçleri, delilerin toplumsal huzursuzluğu gidermek için değil, onları başka bir söylem ortaya çıkarmak için kullandıklarını ispata çalışmıştır. Dolayısıyla kliniklere kuşkuyla bakılması gerektiğini ve bu kliniklerle yapılmak istenenin öteden beri var olan başıboş delilik dehşetini önlemek yerine, topluma boğucu bir sorumluluk kaygısı aşıladığını, ayrıca da kliniklerin artık yalnızca suçluları cezalandırmakla kalmayıp, çok daha fazlasını yaparak suçu organize ettiğini vurgulamıştır. Hatta bu organize o kadar etkili olmuştur ki, doktorların eline bırakılmış olan deliler akıl hastanesinde yargılanıp suçlanan deli haline gelmişlerdir (Sarup 1997: 99). Foucault akıl hastalarının kapatılmalarını, öznelerin iktidarlarının ne kadar çok çelişki üretilebileceğinin göstergesi olarak görmüştür. Çünkü bu kapatılmalar yoluyla toplum geneline göre normal olmayan deliler, toplumun genelini temsil eden doktorlar tarafından haksızca yargılanmışlardır. Böylece deli, söylemin dışında olduğu için mevcut söylem tarafından nesneleştirilmiş ve disipline edilmiştir.

Foucault için bilgi de özgürleşmeyi engelleyerek, gözetlemeye, düzene sokmaya ve disipline etmeye dayalı bir iktidar şeklidir (a.e., 105). Bir iktidar şekli olarak bilgi, toplumla iktidar arasındaki rasyonelliği kurmakta ve bilginin uygulanmasına yönelik genel bir kavrayışı oluşturmaktadır. Ona göre yasa yoluyla toplumda bir bölünme ve parçalanma yaşanmakta ve bunun kaynağı da yine yasaya yüklenen iktidardan bağımsız olamamaktadır. Dolayısıyla bilginin uygulanması, üretimi ve birikimini iktidar ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünmemek gerekir (Foucault 2004: 159-168). Buradan hareketle Foucault'nun “Cinselliğin Tarihi”nde belirttiği şekilde ilkçağdan

İtibaren etkili olan iktidar, bilme ve cinsiyet arasındaki ilişkinin temel kipini oluşturan baskı kavramının da yine iktidar mekanizmaları içinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira Foucault'ya göre söylemi ayakta tutan istenç ve onu destekleyen stratejik niyet ancak bu bağlamlarla sorgulanmaktadır (Foucault 2012: 12-15).

Hapishaneler, Foucault'nun söyleme ilişkin sorunsallaştırmalarının ve çözümlenmelerinin nesnesini oluşturmuştur. Ona göre “kuruldukları tarihten bu yana hapishaneler, bireylerin dönüştürülmesini amaçlayan bir tasarıya yönelmiştir. İnsanlar hapishanelerin suçluları ıslah etmediklerini, tam tersine suçluyu ve suçluluk düşüncesini hiç durmadan imal ettiklerini biliyorlardı” (Sarup 1997: 107). Ancak Foucault'ya göre böylesi bir söylemde asıl tehlike, söylemin yeni organizelerle suçlu ve deli şekilleri üretmesidir. Yani hâkim söylem toplumsal olguları tanımlayarak, onlara yönelik çözüm üretmek yerine, sorunlara yeni şekiller vererek yeni sorunlara neden olmuştur. Dolayısıyla yeni her bir durum, iktidar tarafından açılan kurumlarla önce denetim altına alınmış sonra da zenginleştirilmiştir. Foucault'da iktidar-güç ilişkisi, bu ilişkinin üretip geliştirdiği stratejilerden bağımsız değildir.

“Öncelikle içerdikleri alana için olarak, kendi örgütlenmelerini kendileri oluşturan güç ilişkileri, bu güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren veya tersine çeviren süreç olarak, bu güç ilişkilerinin birbirinde buldukları ve bir zincir ve dizge oluşturmalarını sağlayan destek olarak ya da onları birbirinden yalıtın ayrılmalar ve çelişmeler olarak ve nihayetinde genel desenleri ya da kurumsal billurlaşmaları, devlet mekanizmasında, yasanın dile geliş biçiminde, çeşitli toplumsal hegemonyalarda yatan ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır” (Foucault 1982: 85).

Foucault'ya göre iktidarı, 16. ve 17.yüzyıllardaki hâkim söylem olan hukukifelsefî temelden hareketle, hükümlanlığa indirgemek yerine, onu toplumsal gövdenin unsurlarından hareketle ele almak gerekmektedir. İktidar işlevselliğini, büyük iktidarın doğrudan bir yansıması olamayan, ancak büyük iktidarın köklerini saldığı kadın erkek, aile içi bireyler, öğretmen öğrenci, bilen bilmeyen arasındaki iktidar ilişkisine borçludur. Dolayısıyla Foucault'nun, iktidarı işlevsel kılan koşullar üzerinden çözümlenme yaparak, onun gerçek doğasını kavramayı kolaylaştırmaya çalıştığını söylemek mümkündür. En temelde ise Foucault, iktidarın bireysel ya da kolektif istençlerden hareketle meydana gelmediğini ve çıkarlardan türemediğini belirtmektedir (2003: 110,111).

Foucault tarafından yükselen baskının güncesi olarak okunan cinsellik konusu, iktidar, bilme ve cinsiyet kavramının temel kipi olan baskı kavramı temelinde ele alınmış ve bu yolla cinsellikten söz etmeyi kışkırtın, üzerine söylenen toplayan ve yayan kurumlar gösterilmeye çalışılmıştır. Cinsellik, bütünsel söylemsel olgu olması ve söyleme dökülmesi bağlamında baskı kavramı temelinde çözümlenmiştir (Foucault 2012: 12-17).

İktidarın kendini gösterdiği alanlardan olan cinsellikte iktidar, bastırmanın sınırlama olarak olumsuzluğuna işaret etmektedir (Sarup 1997: 113). “Cinselliğin Tarihi”nde Foucault, cinselliğe ilişkin söylenmiş olan sözlerin tarihini kendisine yazdırtın temel ve kurucu öğenin tuzağına düşmeme konusunda temkinli davranarak, cinselliği temel, belirleyici ya da kurucu niteliği taşıyacak unsurlardan kaçınarak,

söylem ve söylemin gücünde ortaya çıkan iktidarın tuzağından sakınarak ele almıştır. Çünkü cinsellik üzerinden oluşturulmuş olan baskıcı varsayım, bir araya getirdiği yasaklar, restler, sansürler, inkârlar üzerinden iktidar metodunda, bilme istencinde işlerlik kazanan taktik parçacıkları ile iş görmektedir. Foucault tam da bunlardan yani söylem, iktidar ve bilgi üretim mercilerinden kaçarak, bu mercilerin dönüşümlerinin tarihini yazmak istediğini belirgin kılmıştır.

Foucault temkinli bakış açısından yola çıkarak 16. Yüzyıl cinsellik algısını iktidar ile olan ilişkisi bağlamında cinselliğin söyleme geçirilmesini, bir kısıtlama sürecine girmek değil, aksine artan bir kışkırtma mekanizması içinde olduğunu, cinsellik üzerine işleyen iktidar yöntemlerinin de katı bir ayıklama ilkesine değil, çok biçimli cinsellikleri ortalığa dökme ve yerleştirme ilkesine uyduğunu, bilme istencinin kaldırılması gereken bir tabu önünde duraklayacağını ve bir cinsiyet bilimi oluşturmak üzere kendini paralandığını ifade etmiştir (2012: 18). Bunun yanı sıra söylem ve iktidarı denetleme usullerinden olan doğruluk istencinin de tıpkı delilik- akıllılık karşıtlığı ve yasakta olduğu şekliyle, iktidarın bütünlüğü içinde mümkün olan birçok zorlama biçimiyle üretilen ve iktidarın düzenli etkilerini yönlendiren bir fonksiyona sahip olduğuna dikkat çekilmiştir (Skinner 1997: 101).

Sonuç olarak Foucault'da iktidar, sadece baskı, disiplin, kapatma, cezalandırma kavramları üzerinden değil, gerçekliği, nesne alanlarını ve doğruluk törenlerini üreten boyutlarıyla da ele alınmıştır (Sarup 1997: 116). Bu yönüyle de iktidar, önce iktidarın sahibi özne açısından, sonra da iktidar söyleminin ürettikleri, dönüştürdükleri açısından ele alınıp sorgulanmıştır. İktidar ve özne ise doğası zorunluluğa dönüşmüş bir ilişki bağlamında ele alınmışlardır. Dolayısıyla özne, iktidar söyleminin dışında, iktidar söylemi de ürettikleri dışında birbirlerinden ayrı düşünülmemişlerdir.

Değerlendirme

Foucault söylemin insanları sarıp kuşatan kuşkulu düzenini çözümlenmeye çalışarak onun kendini gösterdiği odaklarda gezinmiştir. Söylem, yasak, akıllılık- delilik ve doğruluk istencinin baskıcı, dışlayıcı etkileri ile şekillenmiş ve üretilmiştir. Aklın sessizliği dahi, söylem unsurlarının paylaşılmasına hizmet etmiştir.

Ona göre kendi kültürleri içinde yaşayan insanların özneye dönüştürülme şekillerinin tarihi, söylem devinimlerinin dışında gerçekleşmemiştir. İktidar, öznenin ilişki alanlarından meydana gelmiş, özne ise söylemsel ilişkiler ağırınca belirlenen özne konumlarından bağımsız duramamıştır. Söylem, insanlar, kurumlar üzerinde gizlice baskı üreterek kendisine belirginlik ve haklılık kazandırmıştır. Bu baskı söylenmeyen zorunluluğu sonucunda ortaya çıkmış ve söylem söylemediği şeyin zorunluluğu altında kalarak tüm söylemi etkisi altına almıştır. Bu durum ise kaçınılmaz bir şekilde, insanlığın her bir dönemi için “sonsuz süreklilik” fikrinin doğmasına neden olmuştur. Bunu söylemin hilesi ya da doğası olarak yorumlamak mümkündür.

Foucault, kendi ilişki oyunları içinde betimlemek istediği söylemin dilsel birlikler aracılığıyla kurallar ortaya çıkardığını ve bu kuralların, kurumlar, mimari şekiller, yasa ve felsefi- ahlaki yargılar yoluyla söylemsel oluşumun heterojen doğasını oluşturduklarını ileri sürmüştür. Söylemsel ilişkiler ise söylemi belirleyen ilişkiler

olarak kesinlik kazanmışlardır. İktidar ise öznenin zorla boyun eğdiği veya başkalarına zorla boyun eğdirdiği hakikatinden hareketle öznenin doğasıyla özdeş kılınmıştır. Bu bağlamda iktidar, insanın özneleşme tarihinin zorunlu uğraklarından olmuştur.

College de France'da yaptığı konuşmasında, her türlü genelleştirme ve dayatmadan uzak bir çözümleme yapma istediğinin haklı varoluşsal gerginliğini yaşamış olan Foucault'nun amacı, söylemin bir parçası olmadan ve iktidar haline gelmiş bir söylem üretmeden sorunsallaştırmalar yapmak olmuştur. Ancak belirli bir metot ekseninde geliştirmiş olduğu sorunsallaştırıcı bakış açısı nedeniyle, kendisinden sonra Foucaultcu bir söylemin oluşmasına engel olamamıştır. Dolayısıyla söylemin esasında süreksiz birlikler olduğunu izah etmeye kendini adanmış olsa da, konuşmasındaki haklı kaygıdan da yola çıkarak, aslında kendisinin de söylemin bir parçası olduğunu göstermiştir. Yani karşı durduğu ancak anlaşılmasını istediği söylemin kuşatıcılığından kendini kurtaramamıştır.

Expanded Summary

Assist. Prof. Dr. Cevriye Demir GÜNEŞ

Gazi University, Faculty of Arts, Department of Philosophy, Ankara-Turkey
cevriyedemirgun@hotmail.com

Discourse and Power in Michel Foucault

In this article, basic dynamics of discourse and power which are among the fundamental problems of Foucault and their interrelations have been discussed. What is principal for Foucault is to understand the discourse and the components of it; because the discourse should not be examined without its components. In this connection, rendering the discourse comprehensible will enable to analyze how the power mechanisms function.

To Foucault, discourse should be examined with its produced and non-continuous dimensions, because it is related with the power, which self-produces, diversifies and gains continuity, and institutions. Discourse has a structure which is controlled, shared and multiplied by the power. What produces the discourse is the exclusion methods. These methods reveal themselves as prohibition, opposition to madness and rightness will, in other words, opposition to rightness-wrongness. These exclusion methods point out to the structures where the discourse is not eliminated; on the contrary, it is multiplied and take root.

Prohibition means that the subject does not have its own rights and the encountered prohibitions reveal the relation of the discourse with desire and the power. According to Foucault, discourse as it is an object of desire, as well. Opposition to rightness-wrongness refers to an exclusion system which directs the will of knowing and which is institutionally oppressive. The knowing subject is forced to a specific situation or a function; and verifiability depends on the will of the technical basis on which it spreads for effectuality. To Foucault, the will of rightness has always exercised power upon other discourses via an institutional transporter.

Foucault's discourse, the aim of which is to date the modalities transforming individuals to subjects, does not aim to self-reveal the subject which thinks, knows and speaks; because, according to him, subject is a unity which brings out the discontinuity of the discourse. The subject is determined by the network of discursal relations. In the discourse which reveals itself as unity, such notions as unity and continuity should be abstained from. In order to do this, first of all, such notions as "tradition", "development", "evolution" and "mentality" which points out to the continuity theme should be left, second of all, the direct unity notion between "book-work" should be abandoned and lastly, the notion of searching a secret first source behind every incident should be avoided. Foucault argues that uncertainties in discourse will be eliminated with this method. To him, it is necessary to get to the bottom of the discourses; because it is only possible, via this method, to see the relations in the discourse and to analyze them.

According to Foucault, there is non-continuity between the object and the statement once again when the method of knowing what is seen is headed; because there is no integrity between the object and the statement. A discourse object show out through a bunch of complicated relations. However, these relations are made up of institutions, economic and social processes, behavior patterns, principle systems, techniques and classification types which do not belong to the object and these relations come out only when the object is analyzed.

When considering the socially practical dimension of the discourse, relations with the power should be taken into consideration. According to Foucault, the subject is seen as if it partially consists of the power relations which are forcibly applied on it and partially those we apply via others. The power is related to action and it is not related to compliance. To him, the essence of power is the insubordination of the will and obstinacy of freedom. For example, prisons point out to a way of power. Such notions as guilt, discipline and punishment are produced within prisons. Prisons produce and multiply the crime while they should be controlling it. Besides, clinics couldn't prevent the lunacy terror through control mechanism; on the contrary they have organized the crime.

According to Foucault, knowledge also prevents liberation and it points out to a way of power which is based on monitoring, regulating and disciplining. As power style, it preserves the rationality. Thus, power cannot be thought without knowledge practice, production and accumulation.

Foucault says that dominant discourses induce the emergence of new problems while they should define the social phenomenon and find solutions to them. Every new circumstance is controlled and enriched by the institutions of the power. Similarly, sexuality is among the areas where the influence of the power is clearly seen. Foucault states that the sexuality conception of 16th century is shaped according to the dissemination and installation of sexuality principle rather than a elimination principle of power methods.

Motions of the discourse have determined the becoming a subject process of human. Power, on the other hand, consists of relation areas of human, which is the subject. According to Foucault, discourse has tried to prove its legitimacy and continuity by exerting secret pressure on people and institutions. Linguistic unity has set the rules of the discourse and these rules have created the heterogeneous nature of the discourse via institutions, architectural styles, regulations and philosophical and moral judgments. Discoursal relations point out to the relations which make them more visible rather than restricting it. In this process, power has become one of the compulsory stops of the becoming a subject process of the subject.

According to Foucault, the role of an intellectual is not to present prescriptions related to discourse and its components; but it is to demolish the ways of thinking which have become a habit in people's mind, to make the general accepted things suspicious and to make them problematic and to incite thinking on them. The speech which Foucault delivered during the inauguration ceremony of Collège de France and his willingness to stay out of the discourse justify this intellectual effort. He aims to problematize without being a part of the discourse and without assimilating the power with discourse. However, no matter how much he wanted to stay out of every kind of generalization and imposition, he could not prevent a Foucauldian discourse from occurring in methodology.

To sum up, Foucault doesn't deal discourse and power separately but through the way they interact. Every kind of relation has influenced one another.

Keywords

Foucault, Discourse, Power, Prohibition, Lunacy, Imprisonment, Sexuality.

KAYNAKLAR

FOUCAULT, Michel (1982) *İktidar ve Bilgi*, çev. Oruç Aruoba, *Tan*, 3-4/1982: 84-92.

FOUCAULT, Michel (1993) *Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: YKY Yayınları.

FOUCAULT, Michel (2000) *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi.

FOUCAULT, Michel (2003) *İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

FOUCAULT, Michel (2011a) “Özne Ve İktidar”, *Seçme Yazılar 2*, çev. Işık Ergüden-Osman Akinhay, ss. 57-82, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

FOUCAULT, Michel (2011b) *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

FOUCAULT, Michel (2012) *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

KESKİN, Ferda (1999) *Söylem, Arkeoloji ve iktidar, Doğu Batı*, 1999/9: 15-22.

REVEL, Judith (2012) *Foucault Sözlüğü*, çev. Veli Urhan, İstanbul, Say Yayınları.

SARUP, Madan (1997) *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Ark Yayınevi.

SKINNER, Quentin (1997) *Çağdaş Temel Kuramlar*, çev. Ahmet Çiğdem, Ankara: Vadi Yayınevi.

URHAN, Veli (2000) *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*, İstanbul: Paradigma Yayınevi.

URHAN, Veli (2010) *Foucault*, İstanbul: Say Yayınları.

WEST, David (1998) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınevi.

